

*Makalenin Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

*Geliş Tarihi / First Received: 03.03.2022

*Kabul Tarihi / Accepted: 11.04.2022

*Atıf Bilgisi: Par, Y. C. (2022). "Toplumcu Gerçekçi Manifestonun Çocuk Temalı Şiirlerdeki İzdüşümü". Hars Akademi, 5 (1), 69-86.

*Citation: Par, Y. C. (2022). "The Projection Of The Socialist Realistic Manifest In Child Themed Poems ". Hars Akademi, 5 (1), 69-86.

TOPLUMCU GERÇEKÇİ MANİFESTONUN ÇOCUK TEMALI ŞİİRLERDEKİ İZDÜŞÜMÜ

*Yusuf Can PAR**

Öz

1930'ların başında Rusya'da şekillenmeye başlayan yeni bir sanat anlayışı, zaman içerisinde dünyanın pek çok ülkesini de etkisi altına almıştır. Marksist ideolojinin etkisiyle vücuda gelen bu anlayış; tiyatrodan şiire, yazınsal türlerin hemen hepsinde etkisini hissettirmiştir. Ülkemizde 1940'lı yıllara gelindiğinde etkisini özellikle roman ve şiir türlerinde gösteren bu anlayış, "toplumcu-gerçekçi" adıyla bilinir. Sanatçıyı, bir toplum mühendisi olarak konumlandıran bu anlayışta sanat eseri, estetik öneminden önce topluma faydalı bir araç olmak zorundadır. Bu sebeple toplumcu gerçekçi sanatçıların asıl gayesi yüksek sanata ulaşmaktansa halk üzerinde aydınlanmayı sağlayacak eserler ortaya koymaktır. Şiir alanında büyük isimleri doğuran bu anlayışın sanatçıları, ülkemizde gelişim gösterdiği yıllara atfen "40 Kuşağı" olarak da bilinir. İnsan, işçi, makineleşme gibi tüm ülkeyi hatta dünyayı ilgilendiren meseleleri şiirin merkezine alan bu şairler toplumun gelecek umudu olarak gördüğü çocuklara da önem vermişlerdir. Bu çalışmada toplumcu gerçekçi şairlerin ideolojik değerlerinin, "çocuk" temalı şiirlerindeki izdüşümleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Marksizm, sosyalizm, toplumcu şiir, Nazım Hikmet, çocuk.

* Doktora Öğrencisi, Giresun Üniversitesi. Darüşşafaka Eğitim Kurumları, İstanbul.
ycan.par@gmail.com / ORCID: 0000-0002-0005-9104.

THE PROJECTION OF THE SOCIALIST REALISTIC MANIFEST IN CHILD THEMED POEMS

*Yusuf Can PAR**

Abstract

A new understanding of art, which started to take shape in Russia at the beginning of the 1930s, was also influenced many countries of the world over time. This understanding springing forth since the inception of marxist ideology influenced almost all literary works, from dramatic and performing arts to written works and poetry. This understanding, which showed its influence especially in the genres of novels and poetry in the 1940s in our country, is known as "socialist-realist". In this understanding, which positions the artist as a social engineer, the work of art has to be a useful tool for society before its aesthetic importance. For this reason, the main goal of socialist realist artists is to produce works that will provide enlightenment to the public rather than reach high art. The artists of this understanding, which gave birth to great names in the field of poetry, are also known as the "40's Generation", referring to the years in which they developed in our country. These poets, who put issues such as humans, workers and mechanization, which concern the whole country and even the world, at the center of their poetry, also gave importance to children, whom they saw as the future hope of society. In this study, it was tried to determine the projections of the ideological values of socialist realist poets in their poems with the theme of "child".

Keywords: Marxism, socialism, socialist poetry, Nâzım Hikmet, child.

* PhD Student, Giresun University. Darüşşafaka Educational Institutions, İstanbul.
ycan.par@gmail.com / ORCID: 0000-0002-0005-9104.

Giriş

Tanzimat Dönemi, her şeyden önce yüzünü medeniyet zemininde Doğu’dan Batı’ya çeviren Osmanlı Devleti’nin Avrupa’yı örnek alarak giriştiği yahut girişmek zorunda kaldığı birtakım yenilik hareketlerine vesile olan siyasî bir girişimin adıdır. Ülkede yaşanan siyasal değişim; yalnızca politik alanla sınırlı kalmaz ve bu dönemde atılan adımlar bireyin kılık kıyafetinden yani bireysel değişimlerden başlayıp halkın yaşayışına sirayet ederek toplumsal bir değişime sebebiyet vermiştir. Değişim yalnızca bununla sınırlı kalmamış, 600 yıllık bir şiir anlayışının da değiştirilmesine yol açmıştır. Bu da demek oluyor ki siyasî olarak atılan adımlar Türk edebiyatında geri dönüşü olmayan bir değişimle karşılık bulmuştur. Türk edebiyatını, o dönemde ağırlıklı olan tür şiir olduğu için özellikle Türk şiirini bu denli değiştiren siyasî hamlelerin şiirdeki temalara etki etmemesi düşünülemez. Din anlayışının etkisiyle soyut ya da somut olarak ele alınan sevgili tipolojisi, bu hareketin ardından yerini “Hürriyet timsali kadın” figürüne; peygamberlere yakarış adına yazılan naatlar, yerini dönemin Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa için yazılan naatlara bırakır. Devrin sanatçıları hürriyet fikri etrafında birleşerek Osmanlı toplumunu çağdaş devletler sınıfına taşımak isterler. Bunun yolunun da yönetim anlayışındaki değişikliklerle açılacağını bilirler. Hâl böyle olunca Tanzimat sanatçıları, şiirlerini halk için aydınlanmacı ancak yönetenler için sarsıcı denebilecek fikirlerle doldururlar. Dolayısıyla Türk şiirinde halk için şiir yazma ve toplumcu anlayışla eser kaleme alma düşüncesinin bu dönemle başladığını belirtmek gerekir.

İlerleyen yıllarda Türk şiirinin durumu yine değişkenlik gösterirken ağırlıklı olarak estetik değeri yüksek bir sanata yönelişin ağır bastığı söylenebilir. Bu durum Millî Edebiyat Dönemi’ne kadar sürer. Yeniden halka yönelişin kendisini gösterdiği bu dönem, toplumda Türkçülük bilincinin yerleşmesini sağlamak amacıyla kalemini halkın hizmetine sunan Ziya Gökalp, Ali Canip Yöntem, Ömer Seyfettin ve Mehmet Emin Yurdakul gibi sanatçıların etkisiyle önemli bir ivme kazanarak ilerleyen yıllarda başlayacak olan Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinin de yolunu çizer.

Cumhuriyet Devri Türk şiiri, özünü kendisinden önce gelişen Millî Edebiyat Dönemi’nden alır. Öyle ki Millî Edebiyat Dönemi’nde şiir yazan sanatçılar esasen Cumhuriyet Devri’nin ilk edebiyat kadrolarını oluşturur. Çünkü güçlü bir altyapıya sahip olan Türkçülük anlayışından doğan Millî Edebiyat Dönemi, aslında yine bir siyasî olayla yani Cumhuriyet’in ilanıyla sona ermiş olur ki uygulama sahasındaki etkisi anlamında hız kesmez. Bu durum da Cumhuriyet’in ilk yıllarında yerli değerlere sahip bir şiirin kökleşmesini kolaylaştırır. Millî Edebiyat Dönemi’nde *Beş Hececiler* topluluğuyla gücünü toplum sathında gösteren “memleketçi şiir” olgusu, ilerleyen yıllarda Behçet Kemal Çağlar, Kemalettin Kamu, Ömer Bedrettin Uşaklı, Zeki Ömer Defne, Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Necmettin Halil Onan gibi sanatçılarla varlığını sürdürür.

Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra oluşan özgürlüğü ortam ve devletin edebiyat alanındaki destekleriyle basım-yayım faaliyetlerindeki gelişmeler, yapılan çeviri faaliyetleri gibi aktiviteler edebî mecraların hareketlenmesine önyak olur. 20. yüzyılın ortasına gelindiğinde Garip şiiriyle başlayan ve diğer şiir anlayışlarında da kendisini gösteren sanatkârane üsluba bir tepki göze çarpar. Artık sanatçıların epik temalardan bağımsız bir şekilde de insanı şiire dahil ettiği görülür. “Sıradan”lık, kavramı şiirde birincil anlatı olur.

Türk edebiyatında toplum meseleleriyle ilgilenen sanat erbabının varlığı Tanzimat Dönemi’nden bu yana kendisini göstermektedir. 1940 sonrasında sıradan insanı konu eden Türk şiirine Marksizm ideolojisinin dâhil edilmesiyle Türkiye’deki toplumcu gerçekçi anlayışa mensup sanatçıların etki alanları artmaya başlar.

“Türk şiirinde toplumsal eğilimler Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Mehmet Emin gibi şairlerle birlikte görülmeye başlamış, Osmanlılık, Ulusçuluk, İslamcılık ideolojilerinin yedeğinde gelişen bu toplumsallığın aşılması ve toplumcu bir içeriğe kavuşması, açık bir siyasal nitelik kazanması, ancak Nâzım Hikmet’in 1928 yılında Sovyetler Birliği’nden ikinci kez dönüşünden sonra mümkün olmuştur” (Oktay, 2008: 713).

Bu ideolojinin şiire dahil olmasında, Cumhuriyet ilkelerinden halkçılıkla benzer nitelikler taşıması da oldukça etkili olmuştur. Halkçılık anlayışına göre toplumun çıkarlarına uygun bir siyaset izlenmesi gerekliliği esastır. Bu bağlamda toplumcu gerçekçi şiirin hem tematik hem üslup bakımından halkın yarını öncelemesi bir benzerlik arz etmektedir.

Çalışmada toplumcu gerçekçi anlayışla eser veren dokuz şairin “çocuk” temalı şiirleri incelenip başta çocuklar olmak üzere tüm halkın yaşadığı zorlukların şiire yansımaları ifade edilmiş, bunun yanı sıra şairlerin ideolojik bakış açılarından hareketle toplumsal yaşantıya ilişkin dikkatleri ile sefalet, çocuk işçilik gibi çeşitli görüngüler örneklendirilerek savunulan düşünce somutlaştırılmaya çalışılmıştır.

Genel Hatlarıyla Toplumcu Gerçekçi Şiir

Toplumcu gerçekçi anlayış *“İlkin fütürizm ve konstrüktivizm gibi akımların etkin olduğu Sovyet Rusya’sında, Stalin dönemiyle beraber sanat ortamına hâkim tek anlayış”* (Erzen, 2018: 68) olarak ifade edilir. Stalin’in sert kurallarla yönettiği ülkede bu görüş devletin resmî sanat görüşü durumuna getirilir. Yönetim kademesinde yer alan edebiyatçıların teşviki ve devlet kontrolünde yürütülen bir edebî hayat fikrinin önem kazanmasıyla toplumcu gerçekçi şiir, kendi sınırlarını belirlemeye başlar ve bu anlayışın kuralları 1934 yılında düzenlenen Sovyet Yazarlar Birliği 1. Kongresi’nde netleştirilir. Bu kurallar doğrudan devlet eliyle edebiyata dikte edildiği için bunları benimsemeyen sanatçılar da “anarşist” olarak yaftalanırlar ve çeşitli cezalara çarptırılırlar. Berna Moran bu durumu *“Bu anlayışa göre; Komünist partisi, bilim, sanat, kültür gibi alanlarda resmî doğruları ilan eder ve her vatandaş da bu doğrulara uymak zorundadır. Bir bakıma Sovyet*

rejimi, "sanat karakolu" kurmuştur. Bu karakolun başına da komiser olarak Jdanov getirilmiştir. Edebiyat ise hüküm giymeye razı olmuştur" (Moran, 2006: 43) sözleriyle ifade eder. Kongrede belirlenen ve yalnızca Rusya'da değil, dünyanın çeşitli ülkelerinde de ilgi gören bu kurallar şu şekilde sıralanabilir:

1. Toplumcu edebiyat halka faydalı olma kaygısı güder ve bir fikri savunur.
2. Kolektivizm faktörü en temel bireysel niteliklerdir. Yani sosyalist bireysellik ancak birliktelikle sağlanır.
3. Yeryüzünde yaşamın mutluluğuna ermek gereklidir. Bu bağlamda toplumcu gerçekçi görüş hayata iyimser bir gözle bakar.
4. Toplumcu gerçekçilikte asıl amaç sosyalist bireyselliğin eğitim yoluyla geliştirilmesidir (Kahraman, 2015: 73).

Kaynağını Marksist ideolojiden alan toplumcu gerçekçi şiirin önemli fikir insanlarından biri olan Georgiy Valentinoviç Plehanov, bu şiirin insan için yazıldığını anlatır. Ona göre insanın faydasına olmayan şiir abesle iştigaldir. Çünkü şairler, romancılar gibi edebiyat adamları ya da sosyal bilimlerle ilgilenen herkes aslında insanların bir araya getirerek oluşturdukları toplumların içinden çıkıp yine toplumları inceler ve anlatırlar. Dolayısıyla salt bir estetik zevk uğruna kaleme alınan her türlü edebî eser gerçek amacından sapmış demektir.

"Sanat sanat içindir, düşüncesi, günümüzde, servet servet içindir, bilim bilim içindir, vs. düşüncesi kadar acayip bir düşüncedir. Beşerî faaliyetlerin tümü insana hizmet etmekle yükümlüdürler, yoksa kısır ve gereksiz uğraşmalar olarak kalırlar: servet insan tarafından kullanılmak, bilim insana yol göstermek için vardır. Sanat da esaslı bir iyiliği göz önünde tutmalı, kısır bir zevk olmamalıdır" (Plehanov, 1987: 31).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te ilan edilmesiyle birlikte yeni kurulan devlet, yönetim gücünü tüm alanlarda tesis edebilmek için çeşitli girişimlerde bulunur. Buna karşın çıkan iç karışıklıklar genç cumhuriyetin ilk yıllardan itibaren baş etmesi gereken sorunlara işaret eder. Bunlardan en önemlisi Şeyh Said İsyanı'dır. Bu isyanın bastırılması adına çıkarılan Takrir-i Sükûn yasası ülkedeki aydınlıkçı fikirleri bir nebze olsun karanlıkta bırakır. Kuşkusuz bundan nasibini alan bir görüş de Marksizm olacaktır. Bu düşünceye sahip sanatçıların yer aldığı dergiler kapatılır. Bu sanatçılar da zaman içerisinde *Resimli Ay* dergisi etrafında toplanırlar. Böylelikle dergi yeni bir oluşuma hizmet eder hale gelir. Dergi çevresinde oluşan bu kümelenme önemli bir başlangıcı beraberinde getirecektir. *"Bu yıllar memlekette realist bir edebiyatın ilk doğuş devresi olmuştur diyebiliriz. Sosyalist düşünceyi açık açık belirtmek imkânsızdı. Bu fikirler hikâyelerde, makalelerde bir sınır içinde ele alınıyordu"* (Sertel, 1969'dan akt; Karcıoğlu, 2016: 31) sözleri, *Resimli Ay*'ın o dönemki zorlu misyonunu açıklar niteliktedir. Zekeriya ve Sabiha Sertel tarafından çıkarılan bu dergi gerek ilgi çekici dış özellikleri gerekse toplumun ilgi gösterdiği konulara dair yazılarıyla döneminin öne çıkan dergilerinden biri olur.

23 Aralık 1928 tarihine gelindiğinde daha önce komünist faaliyetlere karıştığı suçlamasıyla yargılanan Nâzım Hikmet, mahkeme tarafından serbest bırakılarak Ankara'dan İstanbul'a gelir. Bunun üzerine şairin arkadaşlarından Vâlâ Nureddin, Nâzım Hikmet'le ilgili bir aracılığa girişerek Nâzım Hikmet'in *Resimli Ay*'da çalışmasına vesile olur. Bu olayın üzerinden kısa bir süre geçmesiyle birlikte dergi, Türkiye'de muhalefetin bir numaralı yayın organı konumuna gelir. Dergide işe başlayan Nâzım Hikmet; derginin çevresine tanıdığı, benzer düşüncelere sahip olduğu Sadri Ertem, Sabahattin Ali gibi isimleri toplar. Dergi üne kavuştuğu Nâzım Hikmet'in de şöhreti artar. Şair, metinler üstünde düzelti yapması için görev aldığı dergide şiirler yayımlar, şiirlerin yanı sıra çizdiği resimlerle de okuyucuların beğenisini kazanır. Bu faaliyetlerinin dışında Türkiye Komünist Partisinin bünyesinde siyasî adımlar atıp parti genel sekreterliği yapar.

Türk şiirinin sanata, özellikle şiire, bakış açısının çeşitlilik göstermesi 1930'lu yıllarla başlar.-Toplumcu gerçekçi hareketin ülkemizdeki ilk adımları da bu yıllara rastlar. Nâzım Hikmet'in ülkemizde ışığını yaktığı toplumcu şiir hareketinin başlangıcını 835 *Satır* (1929) adlı kitaba kadar götürülebiliriz. Şairin bu eseri toplumda büyük ilgiyle karşılanır. Bu ilgi karşısında Ahmet Haşim, Peyami Safa ve Necip Fazıl Kısakürek gibi isimler de çeşitli yazılar kaleme alırlar. Latin harflerinin kabul edilmesiyle birlikte tüm basım faaliyetleri yönünü o tarafa çevirmiş ve yeni kitapları bu alfabeyle basmaya başlamıştır. Latin harfli basılan ilk kitaplardan biri olması ve kaynağın kısıtlı olması sebebiyle 835 *Satır*, lise sıralarındaki gençlerden, edebiyata ilgili herkes tarafından ilgiyle karşılanır (Özarslan, 2003: 218). Onun çizdiği yoldan gelen şairler de “40 Kuşağı” adıyla anılacak isimlerdir. Bu sanatçılar: “*Hasan İzzettin Dinamo (1909), Rifat Ilgaz (1911), Cahit Irgat (1915), M. Niyazi Akıncioğlu (1916), A. Kadir (1917), Suat Taşer (1919), Mehmed Kemal (1920), Enver Gökçe (1920), Ömer Faruk Toprak (1920), Ahmed Arif (1925) Attılâ İlhan (1925), Arif Damar (1925), Şükran Kurdakul (1927)*” (Altınkaynak, 1997'den akt; Türk, 2013: 2) şeklinde sıralanmaktadır.

İsimleri sıralanan bu sanatçılar, mensup oldukları anlayışın güçlü eserleriyle ve onları takip eden yeni nesillerin etkisiyle Türkiye'de 1980'li yıllara kadar etkili biçimde sürecek ciddi bir hareketin başlatıcısı olmuşlardır. 12 Eylül 1980 Darbesi; Türk siyasetini, sosyal hayatını ve tabii ki edebiyatını derinden etkileyecektir. Bu olay en çok toplumcu gerçekçi şiir üzerinde etkili olur. “*80 sonrasında şiir açısından dağılan tek anlayış, “ideolojik şiir” anlayışı ve özellikle de toplumcu gerçekçi/sosyalist şiirdir. Bundaki temel sebep, “baskı”nın yanı sıra bu şâirlerin “hayat”ın şartlarını kavrayamamalarıdır*” (Gülendam, 2010: 259). Oluşum sürecinden ve siyasi-felsefi bağlarından bahsedilen toplumcu gerçekçi anlayışa mensup “40 Kuşağı” sanatçılarının Türk edebiyatında savundukları görüşler ve getirdikleri yenilikleri şöyle aktarılabilir:

a) *Toplumcu gerçekçi şiir, o güne kadar görülmemiş, denenmemiş bir görsellik, karmaşık biçimli teknikler barındıran bir şiir sunmuştur.*

b) Türk şiirine Nâzım Hikmet ile birlikte serbest nazım özelliklerini getirmiştir.

c) Toplumcu gerçekçi şiir, ideolojik içerikli bir şiirdir. Politik bir içerik taşıması şiirin etkileme ve belirleme gücünü yükseltmiştir.

d) Şiirdeki paralel, simetrik akışlar ve kırılmalar Rus şair Mayakovski'den gelen yansımalarıdır.

e) Toplumcu gerçekçi şiirin içeriğinde Marksist ideolojinin etkisinin yanında, biçimde daha çok yine Rusya'da etkisini gösteren fütürizm ve konstruktivizm gibi akımların da etkisi söz konusu olmuştur (Aydoğdu, 2017: 273).

Sayılan bu özellikler üzerinden denilebilir ki toplumcu gerçekçi şiir, aynı dönemde varlığını sürdüren Garip şiirinin özelliklerine taban tabana zıttır. Bu bağlamda sosyalist şairler, defalarca Garip şairlerini eleştirmişlerdir. Orhan Veli ve arkadaşları, sıradan insanı şiire dâhil etmekle birlikte onun toplum içerisinde yaşadığı problemleri yansıtır toplumu harekete geçirecek bir amaca hizmet etmezler. Garip anlayışının dil özellikleri incelendiğinde karşılaşılan ironik ifadeleri topluma faydasız bulurlar. Yine bu topluluğu, kendi manifestolarında hedeflenen, yaşama mutluluğuna ermeye çalışan kişileri de anlatmadıkları için toplumun düzeyini yükseltmek için kurulmuş sanat temeline oturtamazlar. Bu anlayışla daima bir kalem mücadelesine girişirler.

Stalin Rusyası'ndan başlayarak çeşitli coğrafyalarda varlığını sürdüren bu anlayış, ülkemizde Nâzım Hikmet'in etkisiyle hâlâ sevilmeğe ve taraftar bulmaktadır. Şiirin amacını topluma, toplumu anlatmak olarak özetleyebiliriz. Bunu yaparken şairler, söylev üslubundan yararlanarak geniş halk kitlelerini galeyana getirebilecek tarzda şiirler kaleme almışlardır. Dolayısıyla toplumcu gerçekçi şiir bir bakıma okuyucusunu sorgulamaya iten, bu sorgulamanın sonucunda da onu harekete geçirmeye çalışan bir amaç güder. Etkileyici üsluplarını, şiirde denedikleri yeni mısra dizimleriyle görselliğe taşımayı da ihmal etmemişlerdir. Fikirlerini yayarak kitleleşen halk hareketlerini teşvik etmeye çabalayan sanatçılara bu sebeple yöneticiler ve devlet kurumları nazarında daima "şüpheli" olarak bakılmış, bu sanatçılar mensup oldukları politik görüşleri ve "delil" niteliğindeki şiirleri sebebiyle çok defa kovuşturmalara uğramış hatta tutuklanmış ve hürriyetlerinden olmuşlardır.

Toplumcu Gerçekçi Şiirde Çocuk Temasının Ele Alınışı

Toplumcu gerçekçi edebiyat anlayışına mensup sanatçılar, halkın tüm sorunlarını çözmeye hususunda kalemini bir araç olarak kullanmışlardır. İşçinin patronuyla, memurun amiriyle yaşadığı problemler ancak eğitim ve farkındalık seviyesinin artmasıyla halledilebilir, düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Dolayısıyla toplumun medenî bir hayat yaşamasını amaç edinen hatta bu uğurda bir ömür harcayan sanatçıların, toplumun istikbali olan "çocuk" karşısında duyarsız kalması beklenemez. Bu sebeple tüm toplumcu şairler, şiirlerinde çocuk temasına yer vermişlerdir. Toplumcu gerçekçi sanatçılar aynı zamanda

bağlı oldukları ideolojinin görüşlerini çocuk temalı şiirlerde okurlarına yansıtmışlardır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde toplumcu gerçekçi şiirin genel özelliklerinin ve savunduğu değerlerin, çocuk temalı şiirlere nasıl yansıdığına değinilecektir.

Bu anlayışın bayraktar ismi Nâzım Hikmet, üç çocuk babasıdır. Kendisi, hapisanede bir dönem niyetlense dahi Tevfik Fikret'in *Şermin* eserinde yaptığı gibi sadece çocuklar için bağımsız bir kitap yazmamıştır. Doğrudan "çocuk" kavramını da şiirin merkezine oturtmamıştır. Bunun yanı sıra işlediği temalarda çocuğa yer vermekten geri durmaz. Onun şiirlerinde özellikle oğluna seslenişleri, oldukça lirik örnekler arasında kabul edilebilir.

Bu sevginin, coşkun bir biçimde şiire yansımada vatan hasretinin de payı büyüktür. Toplumcu gerçekçiler, savundukları ideoloji sebebiyle devlet düzenine karşı bir tehdit olarak algılandıkları için sorgu-mahkeme-cezaevi sarkacında geçen bir ömür yaşamak durumunda kalmışlardır. Bu yüzden daima tutuklanma endişesi taşımışlardır. Hal böyle olunca bu sanatçılar tutuklanmamak için dönem dönem yurt dışına kaçarak yurtlarından uzak, hasret dolu bir sürgün hayatı yaşamak zorunda kalmışlardır. Nâzım Hikmet'in oğluna karşı kıyıda sesleniş bu örneklerinden biridir:

*"Karşı yaka memleket,
sesleniyorum Varna'dan,
işitiyor musun?
Memet! Memet!*

*Karadeniz akıyor durmadan,
deli hasret, deli hasret,
sözüm, sana sesleniyorum,
işitiyor musun?
Memet! Memet!"* (Ran, 1993: 109).

Toplumcu gerçekçi şairlerin, eserleriyle dikkat çekmek istediği bir diğer husus açlık ve sefalet kavramının halk sathına yayılmasıdır. Sanatçılar çok kez halkın yaşamının refah seviyesinin altında olduğunu anlatmışlardır. Zengin ve fakir, güçlü ve zayıf arasındaki farkın önce kapanıp ardından yok olduğu bir dünya tahayyül ederler. Kaderin bir cilvesi içinde fakir bir ailede doğan çocuklar sabahları erken kalkıp çalışmak zorunda olduklarından fakirliğin büyükten küçüğe ayırım gözetmeksizin her ferdin önemli bir sorunu olduğunu dile getirirler.

*“Sabah çocukları, sabah çocukları,
Sizi ölüm gibi yakından tanıdım
Sizi yakından tanıdım açlık gibi.
En güçlünüzdüm
harcayamadı beni
felek harçlık gibi.”* (Dinamo, 1974: 113).

Rıfat Ilgaz, bir öğretmen gözünden fakir ailelerden gelen çocukların toplum içerisinde bu durumlarından duydukları utanma ve üzüntü duygularını yansıtarak maddî anlamda zorluk çeken ailelerin çocuklarının arkadaşlarının önünde bile mahcubiyete kapıldıklarını anlatır:

*Her işe akli yatan çocuğum,
kalktığın zaman tahtaya
yüzünün kızarması neden?
Ayağında sağlamca bir pabuç
sırtında bir ceket yok diye mi?* (Ilgaz, 1944: 11)

Aynı durumu, Attila İlhan “Umumi İstirap Şarkısı” adlı eserinde ortaya koyar. Bu defa savaş felaketinin ardından içine düşülen yoksulluğun yansımaları şiire konu edilmiştir. Bu yoksulluk hali neticesinde dağılan bir yuva, ebeveynsiz evlatların yaşadığı zorluklar şiirde ele alınmıştır. Savaşların yıkıcı etkilerinin bir çocuğu üç aylıkken kimsesiz bırakması toplumun en büyük problemlerinden biridir. Çünkü bu zorluklarla büyüyen çocuklar, gelecekte de toplum hayatında sağlıklı bireyler olarak varlıklarını sürdüreceklendir.

*“ben üç aylık terk edilmiş insan yavrusu
başımızın altına yastık olmuş ıstirap
biz fakir fukara evsiz ocaksız
yangın yerleri ve arsalar dolusu”* (İlhan, 1959: 79)

Bu yoksulluk hâli kimsesiz kalan çocuğu etkilerken bir taraftan anne babaları da zorlu tercihler yapma noktasına götürür. Annelik duygusunu içinde yaşayan kadın, evladını çetin şartlar altında büyütüp büyüttemeyeceğinin hesabını yapar çünkü evin geçimi için çalışmak zorundadır. Hem çalışma gerekliliği hem de yeni bir boğaza bakabilmenin yükü bir yanda dururken annelik duygusunun kutsallığı Rıfat Ilgaz’ın şiirinde Rukiye karakterinin üzerine yüklenmiştir.

"Kenar mahalle yolları yangın yerinden geçer

Yufka olur anaların yüreği,

Taş olur Zemheride sular,

Kan donar, yürek donar.

Köpekler ulur yangın yerinde

Ya açlıktan ya soğuktan,

Bırakma kucağındakini Rukiyem,

Bu kar suçunu kapatmaz!" (İlgaz, 1947: 34).

Aileler geçimlerini sağlamak için evde çalışma yaşına gelmiş tüm bireylerin elini taşın altına koymasına ihtiyaç duyarlar. Türk toplumunda günümüzde de varlığını sürdüren "çocuk işçi" kavramı toplumcu şiirin de konularından biridir. İşçinin varlığına ve zorluklarına her fırsatta değinen şairler, sefalet temasını ele alırken yediden yetmişe çalışmak zorunda kalan ailelere de mercek tutar. Bu durum da çocuk teması ile işçi temasını buluşturur. Ailelerine her türlü desteği sağlamak için küçük bedenleriyle her türlü zorluğa katlanan çocuklar, kazançlarıyla ailelerine yeterli katkıyı yapamadıkları gibi zorlu çalışma koşulları yüzünden hastalıklardan da kurtulamazlar.

"Çocuklar ormanda,

çocuklar dağda, bayırda,

çocuklar uykularında, ahırda.

Çocuklar Süreyya Paşa Fabrikasında.

Çocuklar pamuk topluyorlar

sarı sarı ellerine bakarak

Çukurova muntıkasında.

(...)

Ama gene insanların ekmeği yok.

Ama gene çocuklar kemik veremi" (Meriçboyu, 1988: 82).

Ailelerinin geçim sıkıntısı sebebiyle iş hayatlarına erken atılmak zorunda kalan çocuklar ister istemez asıl olmaları gereken yerden yani okullarından koparlar. Bu durum karşısında yetişkinlerin üzüntü duymaması düşünülemez. Oyun çağındaki her çocuğun gülüp eğlenme ihtiyacını karşılayamadan ailesinin ve kendisinin ihtiyaçlarını karşılamaya

çalışması, öğretmenlerin kendi öğrencilerini sınıf ortamında değil de sokaklarda tanımalarına neden olur. Bu trajik durumu Rıfat Ilgaz şu mısralarda anlatır:

*“Yoklama defterinden öğrenmedim sizi,
benim haylaz çocuklarım!
Sınıfın en devamsızını
bir sinema dönüşü tanıdım,
koltuğunda satılmamış gazeteler..”* (Ilgaz, 1944: 7).

Gazete satmak çocukların güçlerine oranla daha kolay yapacakları bir iş olduğundan genelde bu iş kolunda daha fazla çocukla karşılaşıldığı görülür. Çocuk işçi sorununa değinen bir diğer sanatçı Cahit Irgat’tır.

*“Gazete satan çocuk
Bulutlara uzatmış ağzındaki çiçeği,
Ayıptır, aç mı tok mu sorulmaz.”* (Irgat, 1945: 7).

Yine Rıfat Ilgaz’ın bir başka şiirinde Rukiye karakteriyle karşılaşırız. Burada doğan çocuğun aslında kaderinin en baştan çizildiği vurgulanır. Zorluklar içerisinde yaşayan ailelerde her çocuk, gelecekte kullanılacak bir iş gücü anlamına gelmektedir.

*“Verdi dördüncü meyvasını Rukiye
Belki bir tütün işçisi kazandı Beşiktaş,
Belki bir yosmacık daha, Beyoğlu.”* (Ilgaz, 1947: 33).

Toplumcu gerçekçi şiirin çocuk temasını da “işçi sınıfı” ve “yoksulluk” kavramlarıyla ilişkili tuttuğu görülür. Buna karşın toplumcu gerçekçi edebiyatın inandığı bir diğer değer olan toplumun bilinçlendirilmesi gerekliliğidir. Sanatı toplumun hizmetine açıp aydın bir toplum oluşturulması sayesinde yaşanan zor günlerin geri kalacağına inanılır. Dolayısıyla doğru eğitimle doğru insanın yetiştirilmesi hedeflenir. Bu bağlamda çocuk eğitimi olmazsa olmazdır. Sosyalist şairler, şiirlerinde eğitim sayesinde çocukların yanlış düşüncelerle doldurulmuş zihniyet dünyasının temizleneceğine inanırlar. Onların eğitim anlayışı pozitif bilimlerden yanadır. Alınacak olan bu bilimsel temelli eğitimle çocukların din kisvesi altında aldatılmalarının önüne geçileceği düşünülür. “Çocuklarımıza Nasihat” adlı şiirinde bu durumu şair şöyle anlatır:

“Ve din dersleri hocasının resmini yapan

Kurşun kaleminle yık

Mızraklı İlmihalin

yeşil sarıklı iskeletini..

Sen kendi cennetini

kara toprağın üstünde kur.

Coğrafya kitabıyla sustur,

seni «Hilkati Âdem»le aldatanı..

Sen sade toprağı tanı

toprağı inan.

Ayırdetme öz anandan

toprak ananı.

Toprağı sev

Anan kadar...” (Ran, 1992a: 217).

Şiirdeki bir diğer unsur olarak dikkat çeken, toplumcu şiirde sıklıkla kullanan “harekete geçirme” amacıdır. Şairler okuyucuları önce sorgulamaya, ardından harekete geçirmeye yani “eylem”e yönlendirirler. Bu sebeple şiirde emir kipinin çok kullanıldığı görülmektedir. Sanatçının, okurdan arka arkaya taleplerde bulunmasının sebebi işte bu eylemci ruhun yansımasıdır. Çocukların iyi eğitim almasıyla oluşacak temel üzerine bina edilecek yeni bir toplum düzeni, toplumcu sanatçıların ideolojik olarak ulaşmayı hedefledikleri kolektif bilince ulaşmak anlamına gelir. Bu sebeple çocuk eğitimi her şeyden önce gelir.

40 Kuşağı mensupları her ne kadar toplumun halihazırdaki durumundan şikâyetçi olsalar dahi kendi düşünceleri gereği yaşamın mutluluğuna ermeye ve optimist bir bakışla dünyayı algılamaya çalışırlar. İşte bu anlayış sebebiyle insanın geleceğe umutla bakmasını sağlayan en büyük faktör, çocukların varlığıdır. Çünkü bugünün çocukları; geleceğin yetişkinleri, vatandaşları ve yöneticileri olacaklardır. Buna bağlı olarak toplumcu gerçekçi sanatçıların şiirinde çocuk teması bu umut duygusuyla birlikte ele alınır. Ömer Faruk Toprak, bu durumu satırlara şöyle döker:

*“fakir damlarda gezinir ay ışığı
sonra inip sallanır bahçede salıncakta
masmavi bir rüzgâr geçer ağaçlardan
senin alnında kırk yılın kırışığı
süzülür saçlarımıza bulutlardan
yakılan kitaplar çizgi çizgi keder
yüzüne alevlerin aydınlığı vuran çocuk
küçücük avuçlarına dolduruyorum
iki bin yılına bizim gözlerimizi götür
avuçlarımıza bak da çektiklerimizi götür”* (Toprak, 1973: 33).

Didaktik gayeyi elden bırakmadan toplumun yararına bir şiir dizayn eden toplumcu gerçekçi şairler, bu öğreticilik vasfını çocuklara verdikleri nasihatler üzerinden aslında tüm topluma aktarırlar. Onlara göre bugünün “karanlık camları”, çocukların parlak “başlarıyla” kırılacaktır. Bundan dolayı çocukların kendisini vatan uğruna feda edeceğine inanan şairler, hedeflenen aydınlığa çocukların parlak zihinleriyle ulaşılacağını söyler:

*“Çok uzaklardan geliyoruz
çok uzaklardan
Ve artık
saçlarımızı tutuşturarak
gecenin evinde yangın çıkaracağız;
çocuklarımızın başlarıyla kıracağız
karanlık camlarını!..”* (Ran, 1992a: 111).

Bu umut dolu bekleyiş özellikle Nâzım Hikmet’in kaleminden doğup halkın bugün bile dilinde dolaşan bu mısralarda kendisini belli eder. “Nikbinlik” şiiri; karanlıkların, yerini güneşin sıcaklığına bırakacağı günlere olan inancını defalarca dile getirir. Mavi rengin özgürlüğü ve barışı sembolize etmesi bir yana okuyucuların geleceğe dair umutlarını arttıran, insanları gelecek kaygısından feraha ulaştıran bir söylemle karşımıza çıktığı görülür:

“Güzel günler göreceğiz çocuklar,

güneşli günler

göre-

-ceğiz...

Motorları maviliklere süreceğiz çocuklar,

ışıklı maviliklere

süre-

-ceğiz...

(...)

Hani şimdi bizim soframıza

haftada bir et gelir.

Ve

çocuklarımız işten eve

sapsarı gelir..

Hani şimdi biz...

İnanın:

güzel günler göreceğiz çocuklar

güneşli günler

göre-

-ceğiz...” (Ran, 1992a: 190-191).

Toplumcu gerçekçi şiirin bir diğer özelliği, savaş karşıtlığıdır. Bu anlayış, toplumların müreffeh bir biçimde, barışçıl ve insan haklarına bağlı olarak yaşama hakkına sahip olduğunu savunur. Verdikleri mücadelelerin temel çıkış noktası “adaletsizlik” olan bir oluşum için bu bakış açısı, bir tezat teşkil etmez. Gerek Birinci Dünya Savaşı gerekse İkinci Dünya Savaşı’nın toplumlar üzerindeki yıkımını bilen sanatçılar; savaş konusunu, çocuk temalı şiirlerde çocukları anne ve babalarından ayıran bir facia olarak değerlendirirler:

"Ben de yaşadım, baba'nem de yaşadı

Seferberlik, mütareke, savaş..

Nasıl evden ocaktan olduk,

Çocuklar niçin yetim kaldı." (Kurdakul, 1982: 30).

Milletler arası bir duyarlılık gösteren toplumcu gerçekçiler, 1945'te iki şehrine atom bombası atılması sonucunda nükleer felaketi yaşayan Japonya'nın durumuna kayıtsız kalmazlar. Olaydan yıllar sonra bile nükleer maddeler sebebiyle zarar gören doğa, o gün ölmeyen insanların dahi yakın gelecekte sonunu hazırlamaktadır. Nâzım Hikmet, 10 sene sonra yazdığı şiirindeki bu dizelerle yönetici tabakasına seslenip onları biraz çocukluklarını hatırlamaya çağırır ve empati duygusunu elden bırakmamalarını ister:

"Koşuyor altı yaşında bir oğlan

Uçurtması geçiyor ağaçlardan,

Siz de böyle koştunuz bir zaman.

Çocuklara kıymayın efendiler.

Bulutlar adam öldürmesin." (Ran, 1993: 54).

Nâzım Hikmet, 23 Nisan 1963 tarihli "Radyoaktiviteli Yağmurlar Üstüne" şiirinde de radyoaktif felaketin çevreye ve insanlığa yaşattığı acıları dile döker. Bu durum karşısında insanlar birtakım arzularını yerine getirmekten imtina eder duruma gelmiştir. Öyle ki çocukların sokakta oyun oynayamayacakları bir atmosferden bahsedilir. Bu durumun sebebi, atom bombası sonucunda nükleer parçacıkların havaya karışması ve yağın bir yağmurun bile insanlar adına ölümcül sonuçlara sebebiyet verebilecek kadar tehlikeli olmasıdır. O yüzden şair, bu konuyla ilgili şiirlerinde bulut ve yağmuru bile "katil" olarak ele almıştır. Her şeye rağmen geleceğe umutla baktığını hissettiren satırlarla şiiri sonlandırır.

"Kapayın pencereleri sımsıkı,

çocukları sokaklara bırakmayın,

yağmurlar ölüm taşıyor tohumlara,

paslı yağmurlar yağıyor.

Yağmurları temizlemeli,

yine gümüş gibi parlatmalı yağmurları,

yağmurlar yine yalnız güneşi taşısin tohumlara,

*çocuklar yine koşabilsin yağmurların içinde,
pencereleri yağmurlara açabilelim yine."* (Ran, 1992b: 182).

Emperyalizm kavramı toplumcu şiirin eleştirdiği unsurların başını çeker. Öyle ki bu anlayışa mensup şairler, bahsettiğimiz yoksulluk ve savaş gibi toplumu derinden yaralayan tüm olumsuzlukların temelinde sömürgeci duyguların yattığını ifade ederler. Dolayısıyla emperyalizmin yok olmasının, dünya barışı için olmazsa olmaz bir ön koşul olduğunu düşünürler. Şiirlerinde emperyalist olarak niteledikleri Amerika Birleşik Devletleri'ne dair eleştirileri sıkça görmek mümkündür. Amerika'nın bu sömürgeci tutumu sebebiyle girdiği Vietnam Savaşı da bunun en canlı örneği olarak toplumcu şiir parçalarında yer alır. Böyle vahşi savaşların çıkmasında en ufak bir etkisi olmayan çocuklar, yine bu olumsuzluklardan en büyük payı alırlar. Tüm bu çirkinlikler annelerin de yüreğini yakar. Hatta bu vahşetin şiirlerin anlatamayacağı kadar kahredici olduğu dile getirilir.

"Ağlamayı bilmiyor Vietnam

Şiir ne ki

Gözyaşı

Çocuklar doğmadan öldürülüyor

Git Vietnam' da ana ol" (Damar, 1988: 17).

Toplumcu gerçekçi sanatçılar, dünyadaki sosyal meseleler karşısında duyarlı bir tavır takınırlar. Nerede bir yanlışlık görse sözünü söylemekten geri durmayan bu sanatçılar, özellikle savaşın insanlar üzerindeki yıkımını göstermiş ve savaşları lanetlemişlerdir. Özellikle bu olaylarda masum çocukların yaşadıkları zorluklar, ebeveynlerini kaybedip bulanık bir geleceğe tek başına hazırlanacak olmaları şairlerce sık sık konu edilmiştir.

Sonuç

1930'larda Marksist-Komünist bir siyasi anlayışın eseri olarak Sovyet Rusya'da prensipleri belirlenen ve o ülkenin resmî sanat görüşü olarak kabul edilen toplumcu gerçekçi anlayış, birçok ulusu da etkilemiştir. Bunlardan bir tanesi de Türk ulusudur. Toplumumuz, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte çeşitli siyasi görüşlerin konuşulup tartışıldığı yıllarda, bu ideolojiyle tanışmış, bu görüş kendisine halktan ve sanat camiasından taraftarlar toplamıştır.

Ülkemizde Nâzım Hikmet'in fitilini ateşlediği bu anlayış; toplumun bilinç düzeyi arttırmayı amaçlayan, o sebeple sanatkârane olmaktansa didaktik olmayı benimseyen sanatçılardan meydana gelir. Sanatçılar, halkın bilinç düzeyini arttırmak için topluma bir ayna gibi yaklaşıp yaşanan durumu anlatmaya çalışmışlardır. Anlatılan konuların başında

halkın yaşadığı ekonomik sıkıntılar, alt ve orta gelirliilerin seviyesine sahip insanların hayatlarındaki zorluklar, ezilen işçi sınıfı ve toplumun tamamını ilgilendiren savaşlar gelir.

Halkın yaşadığı bu zorlukları merkeze alan toplumcu gerçekçi şiir, “çocuk” temasına da sıkça yer verir. Her şeyden önce ailenin bir üyesi olarak ailenin yaşadığı zorlukları çocuklar da yaşar. Ancak insanın algısında özellikle çocuklar için var olan tasavvurlar ile gerçekliklerin çatışması, görmezden gelinemez bir trajedi ortaya çıkarır. Dolayısıyla toplumcu gerçekçi sanatçılar bu zorlu şartları çocuk temasının içerisine dahil ederek durumun ne denli acılı olduğunu gözler önüne sererler.

Bu çalışmada toplumcu gerçekçi şiirin prensiplerinin ve ideolojik etkilerinin çocuk temalı şiirlere yansımaları ele alınmaya çalışılmıştır. Yapılan incelemede görüldü ki savundukları siyasî görüş sebebiyle devlet otoritesiyle arası açık olan sanatçılar; her şeyden önce çocuklarını, hasretini çektikleri bir figür olarak konumlandırmışlardır. Halka, gerçekleri anlatmayı amaçlayan bu kişiler, türlü zorlukları çocuklar üzerindeki etkileriyle dile getirirken özellikle “çocuk işçi” kavramının acıklı yönlerini şiirlerinde ele almışlardır.

Kolektif bilince mensup bir halk kitlesi oluşturmak için edebiyatı bir araç olarak gören bu topluluğun sanatçıları, çocuk eğitiminin önemi üzerinde durmuş, onlara çeşitli nasihatler vermiştir. Aslında bahsedilen zorlukların, iyi yetişmiş kuşaklarca ortadan kalkacağına inanmışlar; onları umut ışığı olarak görmüşlerdir. Savaş gibi tüm insanlığı etkileyen meselelerde bile vurgularını çocukların yaşadığı zorluklar üzerine yaparak çocuk teması aracılığıyla tüm yetişkinlerin kalbine ve aklına hitap etmeyi amaçlamışlardır.

Kaynakça

- Aydoğdu, Yusuf (2017). “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Toplumcu Gerçekçi Şiirin Serüveni (1923-1950)”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (BUSBED)*, C. 7, S. 14, s. 267-282.
- Damar, Arif (1988). *Yoksulduk Dünyayı Sevdik*. İstanbul: Bilim Kitabevi.
- Dinamo, Hasan İzzettin (1974). *Mapusanemden Şiirler*. İstanbul: May Yayınları.
- Erzen, Mehmet Arif (2018). *Toplumcu Gerçekçi Türk Şiirinde Savaş (‘40 Kuşağı)*. Doktora Tezi. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülendam, Ramazan (2010), “Siyaseti Şiirde Yaşamak: Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında Sosyalist Şiir”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 5, S. 2, s. 212-280.
- İlgaz, Rıfat (1944). *Sınıf*. İstanbul: Sebat Basımevi.
- İlgaz, Rıfat (1947). *Yaşadıkça*. İstanbul: Çopuroğlu Matbaası.
- Irgat, Cahit Saffet (1945). *Bu Şehrin Çocukları*. İstanbul: Arpad Yayınevi.

- İlhan, Attila (1959). Duvar. Ankara: Dost Yayınları.
- Kacıroğlu, Murat (2016). “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatında (1923–1940) Toplumcu-Gerçekçi Edebiyat Tartışmaları”, *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 2, s. 27-71.
- Kahraman, Hasan Bülent (2015). Türk Şiiri, Modernizm, Şiir. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Kurdakul, Şükran (1982). Bir Yürekten Bir Yaşamdan. İstanbul: Karacan Yayınları.
- Meriçboyu, Abdülkadir (1988). Mutlu Olmak Varken. İstanbul: Can Yayınları.
- Moran, Berna (2006). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oktay, Ahmet (2008). İmkânsız Poetika, “Toplumcu Şiirin Ortamı ve Söylemi”. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Özarslan, Ersin (2003). Nâzım Hikmet: Hayatı ve Şiiri. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Plehanov, Georgiy Valentinoviç (1987). Sanat ve Toplumsal Hayat. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Ran, Nâzım Hikmet (1992 a). 835 Satır. İstanbul: Adam Yayınları.
- Ran, Nâzım Hikmet (1992b). Son Şiirleri. İstanbul: Adam Yayınları.
- Ran, Nâzım Hikmet (1993), Yeni Şiirler. İstanbul: Adam Yayınları.
- Toprak, Ömer Faruk (1973). Ay Işığı. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Türk, Hatem (2013). “Ahanda’dan Karacaahmet’e 80 Yıllık Bir Şiirin Öyküsü: Hasan İzzettin Dinamo’nun Şiirleri”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, Y. 5, nr. 9, s. 87-102.